

دانشگاه سindh
پہ

مدیریت توسعه

(رشته مدیریت)

دکتر عباس محمدزاده

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار ناشر

کتاب‌های دانشگاه پیام نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف یک درس در یک یا چند رشته دانشگاهی، به صورت کتاب درسی، متن آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک درسی چاپ می‌شوند.

کتاب درسی ثمره کوشش‌های علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصل‌های مصوب تهیه و پس از داوری علمی، طراحی آموزشی، و ویرایش علمی در گروه‌های علمی و آموزشی، به چاپ می‌رسد. پس از چاپ ویرایش اول اثر، با نظرخواهی‌ها و داوری علمی مجدد و با دریافت نظرهای اصلاحی و متناسب با پیشرفت علوم و فناوری، صاحب اثر در کتاب تجدیدنظر می‌کند و ویرایش جدید کتاب با اعمال ویرایش زبانی و صوری جدید چاپ می‌شود.

متن آزمایشگاهی (م) راهنمایی است که دانشجویان با استفاده از آن و کمک استاد، کارهای عملی و آزمایشگاهی را انجام می‌دهند.

کتاب‌های فرادرسی (ف) و **کمک درسی** (ک) به منظور غنی‌تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه و بر روی لوح فشرده تکثیر می‌شوند و یا در وبگاه دانشگاه قرار می‌گیرند.

مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

فهرست

۱	فصل ۱: مقدمه‌ای بر مدیریت توسعه
۷	فصل ۲: توسعه از دیدگاه مردم
۲۷	فصل ۳: ابعاد فرهنگی توسعه
۴۹	فصل ۴: محیط سیاسی
۶۷	فصل ۵: تدارک پروژه و برنامه
۸۹	فصل ۶: مدیریت توسعه در سطح ملی
۱۱۱	فصل ۷: آژانسهای توسعه بین‌المللی
۱۳۷	فصل ۸: سازمانهای غیردولتی
۱۵۱	فصل ۹: انتقال: درجهت تغییر سازمانی
۱۷۳	فصل ۱۰: برنامه‌های کشاورزی
۱۹۷	فصل ۱۱: بهداشت از بعد مسائل مربوط به زاد و ولد، پیشگیری و درمان
۲۲۲	فصل ۱۲: ابعاد نهایی مدیریت توسعه

فصل ۱

مقدمه‌ای بر مدیریت توسعه

همزمان با آغاز دهه چهارم از توسعه، سازمان ملل متحد و دست‌اندرکاران و کارشناسان ذیربط اقدام به بررسی ارزشهای وسیع پدیده توسعه نموده‌اند. مطالعات مربوط به توسعه تقریباً دربرگیرنده ۲۰۰ نظام سیاسی و هزاران گروه فرهنگی است. لذا هرچند که نگارش یک متن مناسب نمی‌تواند بیانگر واقعی توسعه باشد، ولی در هر حال به‌عنوان یک تجربه خاص در آموزش و یادگیری و کاربرد امر توسعه ضروری به‌نظر می‌رسد.

امری که توسعه را همراه با مدیریت در نظر می‌گیرد، کمک به بین‌المللی نمودن مطالعات و بررسیهای مدیریت دولتی و علم سیاست می‌باشد. مرزهای ملی همواره سرشار از تأثیرات اقتصاد سیاسی بین‌المللی در اواخر قرن بیستم بوده‌اند. ادبیات پیشرفته مدیریت دولتی ایالات متحده آمریکا که ۶ درصد جمعیت جهان را دربرمی‌گیرد، به‌سادگی قادر به تحلیل مناسب و واقعی دامنه وسیع ملی و فرهنگی دنیای امروز نبوده است.

مدیریت توسعه همچنین فراتر از سیاست‌گذاری و خط‌مشی در درون سازمان برای اقدام حرکت می‌نماید، صرف‌نظر از اینکه این اقدام در داخل یا خارج از حیطه دولت انجام شود. در این رابطه توجه زیادی به مطالعه و تحلیل احزاب سیاسی، گروههای ذینفع، انقلاب، قوانین و فراگردهای ورودی شده است. با این وجود مؤسساتی که این فراگردها در آنها به‌مرحله اجرا گذاشته شده دارای برنامه‌ها، پروژه‌ها و افرادی بوده‌اند که تحت تأثیر این فراگردها قرار گرفته‌اند و به‌توجه خاص نیاز دارند. تلاش برای به‌اجراء گذاردن سیاست‌ها در مؤسسات از اهمیت زیادی برخوردار می‌باشد. صرف‌نظر از نوع سیاست‌گذاری، مدیران مواجه با موانع و عدم وجود امکانات برای برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی با منابع محدود می‌باشند.

در سراسر این کتاب نسبت به فراگرد و محتوای سیاسی تأکید زیادی شده، لیکن تمرکز اصل بر سیاست‌گذاری و روابط سیاسی بین مردم جامعه، سازمانهای آنها و حکومت در برنامه‌های توسعه می‌باشند. در میان بسیاری از موسسات اداری که مورد بررسی قرار گرفته‌اند،

وزارت خانه‌های ملی و کارکنان آنها، مؤسسات توسعه بین‌المللی و سازمانهای غیردولتی که در سطح محلی، ملی، ناحیه‌ای و بین‌المللی عمل می‌کنند نیز قرار می‌گیرند. علیرغم وجود مردم، زاگردها و مؤسسات در کشورها، می‌توان ذات بخش توسعه را نیز به عنوان یک واقعیت قوی و موثر در محاسبات خود در نظر داشت. به دنبال تجزیه و تحلیل و بررسی محیط‌ها و سطوح سازمانی، فصول عمده‌ای به بررسی برنامه‌های توسعه در امر کشاورزی و بهداشت خصوصاً بهداشت مولد^۱ می‌پردازد.

در سراسر این کتاب، خوانندگان، موارد خاص توسعه را تجربه کرده و امکان دستیابی به فرضیه‌ها، مثالها و تمرین‌های اجرای نقش را خواهند داشت. این موارد تدوین شده به صورت مطالعات موردی^۲، که از شرایط زندگی واقعی تهیه شده است برای ایجاد مهارت‌های تجزیه و تحلیل و بحث‌های گروهی و تشخیص حل مسائل از دیدگاه‌های برتر طراحی شده‌اند.^۳ این گونه تمرین‌ها می‌تواند مطمئناً دیدگاهی واقعی از کار و ماموریت مدیریت توسعه را به تصویر بکشند. از طریق این تجربیات موقت، شرکت‌کنندگان در این واحد از درس دانشگاهی می‌توانند موارد و موضوعات واقعی را عمل، احساس و ارزیابی نمایند. باید دانست که هیچ راه حل مناسب و کاملی وجود ندارد و روش‌های گوناگون می‌تواند منجر به عواقب و نتایج گوناگون گردد. در اوایل دوران مطالعه امر توسعه، داستانهای واقعی و جدی زیادی راجع به پروژه‌های توسعه شنیده شده که همگی بدون نتیجه مثبت بوده‌اند، ولی اخیراً شاهد داستانهای موفقیت‌آمیزی هستیم. واقعیت توسعه در جایی بین این واقعیت‌ها قرار دارد، چنانکه انبوه موضوعات و موارد نشان می‌دهند. از خوانندگان دعوت می‌شود برای مطالعه همواره نسبت به پاورقی‌ها و مسئله‌های واقعی توجه بیشتری داشته باشند.

این کتاب هرچند که راجع به مدیریت توسعه بحث می‌کند لیکن درمورد مدیران اجرایی و رسمی سخنی به میان نمی‌آورد. همچنین این کتاب ارتباطی با نیروهای غیررسمی ندارد. کتاب سعی دارد دیدگاه‌های وسیعی را از دولت و اقتصاد بین‌الملل را در مورد راه‌حلهایی توسعه و مدیریت آن در سازمانها به خوانندگان ارائه دهد. جا دارد که مدیریت را به نحوی که در این کتاب مورد استفاده قرار می‌گیرد تعریف نماییم.

توسعه، کوشش و تلاش جمعی و مدیریت آن است که، در داخل و خارج حکومت قرار می‌گیرد. مدیریت توسعه عبارت است از توانایی انجام دادن کارها که این توانایی به نوبه خود حاصل منابعی مانند پول، سرمایه، افراد، تخصص و مهارت و اختیار می‌باشد. توجه مدیریت

1. Reproductive

2. Cases

۳. اکثر مطالعات موردی نقل شده در کتاب از دانشکده بازرگانی دانشگاه هاروارد می‌باشد، اگرچه آنها به «مؤسسات خصوصی تمرکز داشته‌اند. دانشکده امور دولتی جان. اف. کندی دانشگاه هاروارد کاتالوگی از مطالعات موردی دولتی را نیز فراهم آورده است.

در میان سایر افراد نوعاً معطوف به کارکنان دولت، مدیریت عامل سازمانی، سرپرستان و سایر افراد می‌باشد، لیکن مدیریت توسعه به‌ندرت در اختیار یک فرد قرار می‌گیرد. برای انجام دادن کارها، می‌بایست رهبر، پیروان، زیردستان و فرمانفرمایان به‌صورت کم‌وبیش سازنده با هم تلاش کنند.

این کتاب اقدام به تشریح و ارزیابی فنون فراگرد مدیریت توسعه نموده است. این امر که مدیریت توسعه چگونه به‌وجود می‌آید، چیزی است که دربرگیرنده عواملی بیش از صرفاً پذیرش تعدادی از حقه‌های تکنیکی از بعضی از شرکتهای غربی است که فکر می‌کنند در هر جایی از دنیا می‌تواند کاربرد داشته باشد. مدیریت توسعه ذاتاً سیاسی است و این کتاب نسبت به تجزیه و تحلیل محیط‌های سیاسی و سیاست‌های سازمانی بیش از فنون تأکید و پافشاری دارد.

قبل از بیان فهرست فصول بد نیست راجع به منابع و نحوه نگارش متن، گفتگو شود. نگارش متن سعی بر این دارد که نویسنده و خواننده را در بحث وارد کند. از منابع زیادی برای تدوین این کتاب استفاده شده است که در زمینه‌های مختلفی از قبیل: اقتصاد، توسعه، تاریخ، علوم سیاسی، مدیریت دولتی، جامعه‌شناسی و نقش زنان در توسعه می‌باشد. مطالعات انجام شده از منابع دانشگاهی، کاربردی و مؤسسات گوناگون جمع‌آوری شده‌اند.

اگرچه مطالعات وسیعی نسبت به مدیریت توسعه موجود است، لیکن به‌ندرت قابل مقایسه با یکدیگر می‌باشند. به‌عنوان مثال، مطالعات مربوط به انگیزش کارکنان در رده میانی در کشورهای هندوستان و شرق آفریقا موجود است. لیکن خوانندگان باید توجه داشته باشند که این مفاهیم خاص را در همه‌جا عمومیت ندهند. چراکه هنوز تحقیقات زیادی باید درمورد مدیریت توسعه انجام شود.

جدایی و مرز خاصی بین روند کلی مطالعات توسعه و نقش زنان در امر توسعه وجود دارد. مطالعه انسانها با مستثنی کردن زنان نمی‌تواند یک «روند عمومی»^۱ باشد مگر اینکه در مفهوم و درک توسعه تحریف ایجاد شود. با توجه به این فرض مبتنی بر عقل سلیم جنسیت همراه با نژاد، قومیت، ناحیه، طبقه اجتماعی و سایر عوامل دیگر به‌عنوان بخشی از مدیریت توسعه می‌آید. در این کتاب دو مفهوم با یکدیگر تلفیق شده است.

در این کتاب تجربیات گوناگون زنان و مردان که با مدیران و برنامه‌های توسعه داشته‌اند مد نظر نمی‌باشد، با این همه، سعی بر مخفی کردن این حقیقت که بعضی از مطالعات یا برنامه‌ها، منحصرأ روی این یا آن متمرکز گشته است ندارد.

خوانندگان از طرق گوناگون دعوت به کشف، بهره‌برداری، بحث و هضم موضوعات

مطروح به طور وسیع خواهند شد.

به هر حال باتوجه به کمبود جای کافی برای تحریر اطلاعات لازم از وجود مورد های زنده کاملاً زیاد و همکاری دسته جمعی شرکت کنندگان، حقایق زیادتری می تواند کسب گردد. خوانندگان را نیز به مطالعه و جواب دادن به تمرین های متنوع که در پایان همین کتاب آمده است دعوت می کنیم. توجه به این گونه مسائل خوانندگان را قادر می سازد تا نسبت به بررسی و تجزیه و تحلیل مسائل ایالتها، مناطق، پروژه ها و برنامه ها به روش و سلیقه خاص خود اقدام نمایند. همچنین «فصلهای ارتباطی» همراه با روشهای کاربردی با ارزشهای متفاوت طوری طراحی شده اند که کاربرد تئوریه را ساده سازند. خواننده ممکنست با تضادهای اساسی مواجه شود که آیا برنامه ریزی از بالا به پایین دقیقاً با مشارکت شرکت کنندگان پروژه در فعالیتهای توسعه هماهنگی دارد یا خیر؟

در اینجا مروری داریم بر بخشهایی که در کتاب ملاحظه خواهید نمود. این متن به سه بخش تقسیم می شود که هر بخش با مقدمه ای شروع و سپس بحث اصلی آغاز می گردد و با خلاصه و نتیجه گیری به پایان می رسد. بخشها باتوجه به فصلهای انتقالی از یکدیگر متمایز شده اند که تأکید بر روی روشها و پروسه ها است که خوشبختانه حرکت را از بخشی به بخش دیگر کتاب آسان می نماید. چنانچه مایل به تنظیم مجدد بخشهای کتاب باشید، این امر باتوجه به محتوی بخشهای کتاب عملی و امکان پذیر می باشد. چنانچه تمایل به ترتیب مجدد بخشهای کتاب باشد، محتوی فصلها می توانند به این تغییرات کمک نمایند. اگرچه بخشهای متن اصلی که اول گنجانده شده اند بهترین بازده را دارد، اما برخی ممکن است ترجیح دهند که بخشهایی مانند فصلهای انتقالی در آخر کتاب آورده شود و یا اینکه بخشهای توسعه و سازمان اول آغاز گردد.

بخش اول دربرگیرنده سه فصل راجع به مفاهیم توسعه است. فصل دوم در رابطه با مفهوم توسعه، شامل تعاریف و معیارهای اندازه گیری می باشد. همچنین شامل اطلاعاتی راجع به الگوهای بین المللی است که همراه با اطلاعات مبسوط و قابل توجهی در مورد مؤسسات بین المللی در فصل هشتم مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

فصل سوم معانی و مفاهیم فرهنگی و امکان کاربرد آنها را در مدیریت توسعه بررسی خواهد کرد. فصل چهارم محیط سیاسی شامل سیاست تصمیمات توسعه، سیستم های سیاسی که در آن تصمیمات گرفته می شود و میزان و حد مداخله حکومتی را بررسی و مطالعه می کند. در این فصل حکومت و اندازه آن مورد تعریف و بررسی قرار می گیرد.

فصل ارتباطی ۵ دربرگیرنده اطلاعاتی از قبیل تجزیه و تحلیل داده ها، برنامه ریزی، تدارک و تهیه پروژه می باشد. این اطلاعات دارای روشهای عملی متعددی است که مدیریت توسعه را راهنمایی و هدایت می کند.

سه فصل از بخش دوم کتاب روی سطوح متفاوت سازمانهای توسعه تمرکز یافته است.

فصل ششم، در رابطه با مؤسسات ملی شامل تشکیلات محلی و منطقه‌ای آنان برای امر توسعه است. فصل هفتم، در رابطه با مؤسسات بین‌المللی که نسبت به نحوه اجرا در سازمان بحث می‌کند. فصل هشتم، سازمانهای غیردولتی را در سطوح محلی، ایالتی، منطقه‌ای و بین‌المللی مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. اگرچه بخش دوم کتاب مربوط به موضوعات و مسائل نهادی است، مع‌هذا، فصلهای این بخش از کتاب مسائل را وسیعتر بررسی می‌کند.

فصل نهم کتاب از نقطه‌نظر طرح مسائل سازمانی به سمت بهبود عملکرد و بخش توسعه حرکت می‌کند. این امر از طریق بررسی دقیق استراتژیهای تغییر: آموزش، تجدید ساختار، تغییر انگیزه‌ها و تغییر فرهنگ سازمانی انجام می‌گیرد.

بخش سوم کتاب اقدام به بررسی دو بخش توسعه از میان بخشهای متعددی که مدیران توسعه با آن سروکار دارند می‌نماید. فصل دهم امر کشاورزی را، که بسیار نزدیک به کار مردم است، کیفیت زندگی، و خود زندگی را بررسی می‌کند. فصل یازدهم اختصاص به بهداشت و سلامتی با تمرکز بر بهداشت و سلامتی جمعیت دارد.

فصل دوازدهم خطوط برجسته کتاب را با هم پیوند می‌دهد. اگرچه زبان نگارش کتاب مستقیم و صریح است ولی هدف اصلی این است که از هرگونه تحمیل طرحهای موجود به خوانندگان پرهیز شود، اعم از تعاریف توسعه، سطوح سازمانی، مناسب یا انتخاب برنامه‌ها. ضمن اینکه خوانندگان نتیجه‌گیری خاص خود را می‌کنند، می‌توانند نسبت به اینکه کدام یک از آنها با فصول پایانی تطبیق می‌کند تصمیم‌گیری نمایند.

فصل ۲

توسعه از دیدگاه مردم

تنها درخواست من این است که سیاست را به عنوان یک لغت کثیف در نظر نیاوریم، بلکه جنبه های سیاسی را که در هر فرآیند تغییر ذاتاً وجود دارد بشناسیم.

وینا مازومدار

وینا مازومدار^۱ با اظهار این کلمات، بحث را آغاز می کند، بحثی که رشته های سیاسی بافته شده در مدیریت توسعه را در خود دارد. ما بحث را با این دیدگاه آغاز می کنیم که چگونه زبان، مراتب آن و قدرت گویندگانش، به امر توسعه، جهت و شکل می دهند. سپس با شنیدن نظرات مردم درباره توسعه و عکس العمل آنها نسبت به دولت، به مطالعه مدیریت توسعه از بالا به پایین می پردازیم و همراه با راههای گوناگون مفهوم این واژه پربار، بحث را خاتمه می دهیم. امید است خوانندگان بتوانند با ابهام موجود در تعاریف متعدد مدیریت توسعه تا زمانی که بحث به جمع بندی و نتیجه نهایی برسد، مدارا نمایند.

سخنرانیها و پندارها

در شروع هر تلاش توسعه، ما اخلاقاً و ذهناً محدود به ملاحظه و در نظر گرفتن زبانی که برای توصیف و تعریف واقعیت به کار می رود، هستیم. زبان به همراه خود اولویت های هدف را می آورد و رابطه بین مردم را تعریف می کند. زبان مشترک واقعیتی خاص خود را به وجود می آورد که کاملاً جدای از واقعیت مادی است که برای انعکاس آن تصور می شود. نظریه پردازان تحلیل گر از مایکل فوکالت و آنتونیو گرامسکی^۲ گرفته تا آنهایی که برای گروه های خارج از صحنه

1. VINA MAZUMDAR

2. MICHEL FOUCAULT & ANTONIO GRAMSCI

سیاسی سخن می‌گویند اصطلاحات حاکم را مورد انتقاد قرار داده و با زبان مخالف، حقایق را مجدداً نامگذاری و برای آن اصطلاح جدید ارائه داده‌اند.

آریل دورفمن^۱ در یک نوشته طنزآمیز و در عین حال جدی، سمبل‌های معروفی را که «کشورهای پیشرفته» به دیگر کشورهای جهان صادر می‌کنند مورد انتقاد قرار داده و این امر را به عنوان «کوچک شمردن دانش»^۲ تلقی می‌نماید.^(۲)

در سال ۱۹۸۵، توسعه و تحول، بخش خاصی را در سیاست توسعه به خود اختصاص داد.^(۳)

نویسندگان این نامگذاری را به عنوان شیوه‌ای تلقی کردند. برای اشاره به فرآیندی که توسط آن اهداف سیاسی مشخص شده و انسانها در آن هدف اصلی را تشکیل می‌دهند و علی‌الخصوص راهی که در آن مردم، به عنوان ابزاری از سیاست تصور می‌شوند.

برای تشریح بیشتر این بحث دلایل دیگری نیز وجود دارد. از زمان جورج اورول^۳ تا دوران معاصر، تحلیل‌گران زیرک این امر را بررسی نموده‌اند که چگونه زبان، افکار را می‌سازد و باعث تشویق یا عدم تشویق طرح یک سری از سؤالات می‌گردد. طبقه‌بندی کلیه مردم افریقا در قالب قبایل به رهبری روسای خود، نه تنها یک شیوه ساده دسته‌بندی آنها از نظر اداری بوده، بلکه باعث عدم ایجاد رابطه زبان‌شناسی و برتری آن گردیده است، بدون توجه به اینکه آیا جوامع مذکور به شکل پادشاهی اداره می‌شدند و یا اینکه آزادی کامل برای کلیه گروه‌ها و افراد وجود داشته باشد.^(۴) براساس تحقیقات انجام شده از سوی کارشناسان وزارت دفاع ایالات متحده آمریکا مشخص شد که چگونه کارشناسان ترس و وحشت ناشی از کارشان را از طریق روشهای تصویری و ذهنی و غیرتهدیدکننده مرگ دسته‌جمعی و تصمیمات هسته‌ای از بین برده و خنثی نموده‌اند. زبانی که تازه‌واردان را از اظهار سؤالات محکم و الزام‌آور دور نگه می‌دارد، تا زمانی که آنها آن زبان مشترک را خوب یاد گرفته تا بتوانند به طور قطع جذب سخنرانی و ارشادات ارائه شده گردند. با این همه در خاتمه، کارول کان معتقد است که ما باید زبانی را یاد بگیریم تا قادر باشیم با آن مواجه شده و با واقعیت آن که به طور زیبایی درخشان است روبرو شویم.^(۵) مشابه این امر در رابطه با زبان توسعه وجود دارد.

در میان بزرگترین و مهمترین اصطلاحات توسعه، تلاشهای انجام شده برای تقسیم جهان است. زمانی که برای اولین بار ادبیات مدرنیزه شدن و توسعه ظاهر گردید. جهان به طبقات عظیم دسته‌بندی شد مانند «توسعه نیافته»، «توسعه یافته» و بعدها کلمه «در حال توسعه» نیز گنجانده شد. برخی دیگر با یک سری عقاید انضباطی خاص، کشورها را به همین طریق به کشورهای «ستتی» و «مدرن» طبقه‌بندی کردند. در هر دو حالت، طبقه‌بندی اول براین اساس بود که مردم

1. ARIEL DORFMAN

2. INFANTILIZATION OF KNOWLEDGE

3- GEORGE ORWELL

باید حرکت کنند و آخری اوضاع مطلوب امور را نشان می‌داد. به هر حال مسئله اصلی این بود که «یک عالی‌ترین راه» و یا «یک پایان مطلوب» باید وجود داشته باشد. نارسایی این برچسب‌ها بزودی خود را نمایان ساخت.

به عنوان یک پاسخ، طبقه‌بندی جدید جهان را به سه طبقه تقسیم نمود: جهان اول، دنیای سرمایه‌داری، ملتهای صنعتی جهان دوم، دنیای ملتهای سوسیالیستی و جهان سوم کشورهای که به اقتصاد مختلط و سیاست خارجی غیرمتعهد معروف شده‌اند. در عمل طبقه‌بندی آخری، شامل گروهی متنوع از ملل شامل آفریقا، آسیا و آمریکای لاتین که از نظر اقتصادی هم فقیر و هم ثروتمند بوده و هم متعهد و هم غیرمتعهد بودند می‌گردد. اغلب دارای میراث استعماری مشابه بوده ولیکن استعمار در عصرهای مختلف. اگرچه این طبقه‌بندی‌ها تا حدی مسئله‌آفرین است، ولی بهتر از دیگر طبقه‌بندیها بوده و در این کتاب مورد استفاده قرار می‌گیرد، مگر اینکه منابع ذکر شده واژه‌های دیگری را به کار برند.

کماکان در نتیجه مذاکرات مربوط به نظم جدید اقتصاد بین‌الملل در کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل متحد، یک طبقه‌بندی ساده‌تری مورد بحث قرار گرفت.

بحث و گفتگوی به اصطلاح شمال و جنوب که در مورد واژه‌ها و روابط اقتصادی گذشته تجارت در اقتصاد سیاسی بین‌المللی در فصل هشتم مورد بررسی قرار می‌گیرد.

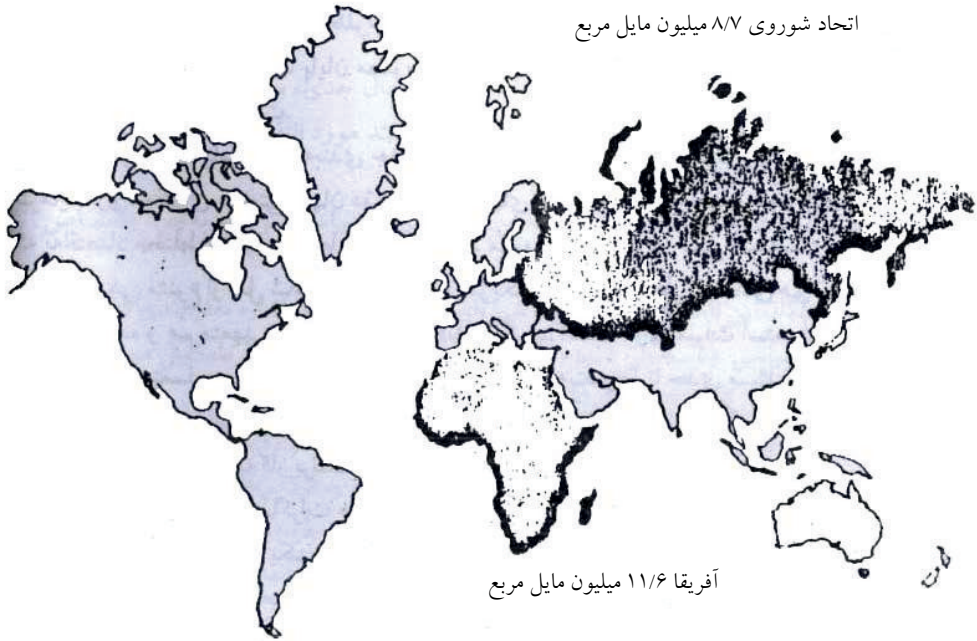
شمال و جنوب یا به عبارت بهتر، فقیر و غنی جزو طبقه‌بندی‌های کلی است که ملل مختلفی را شامل می‌گردد. تعریف ملل فقیر و غنی از نظر جغرافیایی با توجه به حضور کشورهای شمالی در منطقه جنوب مانند استرالیا و نیوزلند، به خوبی توصیف کننده نیستند.

بانک جهانی که گزارشات سالانه توسعه آن دارای اطلاعات مفیدی است کشورها را عمدتاً براساس تولید ناخالص ملی (GNP) برحسب درآمد سرانه تقسیم‌بندی می‌کند. در گزارش سال ۱۹۹۰ این بانک کشورهای «کم درآمد» (۴۵۴ دلار یا کمتر) و «با درآمد متوسط» (+ ۴۵۶ دلار) بیانگر کشورهای در حال توسعه بوده و کشورهای صادرکننده نفت با درآمد بالا مانند عربستان سعودی را (با درآمد ۶۲۰۰ دلار) شامل نمی‌شود. بقیه جهان شامل «کشورهای صنعتی با اقتصاد بازار» و کشورهای با اقتصاد برنامه‌ریزی متمرکز می‌شود.^(۶) تولید ناخالص ملی سرانه یک ابزار مفید لیکن غیرواقعی برای اندازه‌گیری است، چرا که مثلاً توزیع درآمد مناسب اقتصادی در مبحث و بخشهای غیررسمی نادیده گرفته شده و هزینه زندگی را به طور سطحی بررسی می‌کند و گویای واقعیت مسئله نمی‌باشد.^(۷)

در این کتاب، تا حد امکان از منابع و مآخذ جغرافیایی استفاده خواهد شد، و روی سنتهای مقدس و محترم مناطق تاکید خواهد شد و تجربیات منطقه‌ای، تاریخی و فرهنگی ملل و مناطق مربوطه در اقتصاد سیاسی بین‌المللی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. لازم به ذکر است قبل از خاتمه این بحث، تصویر جغرافیایی به‌تنهایی می‌تواند مشکل ایجاد کند. براساس

نقشه ۲/۱

اتحاد شوروی ۸/۷ میلیون مایل مربع

آفریقا ۱۱/۶ میلیون مایل مربع

نقشه ۲/۲

شمال: ۱۸/۹ میلیون مایل مربع

جنوب: ۳۸/۶ میلیون مایل مربع

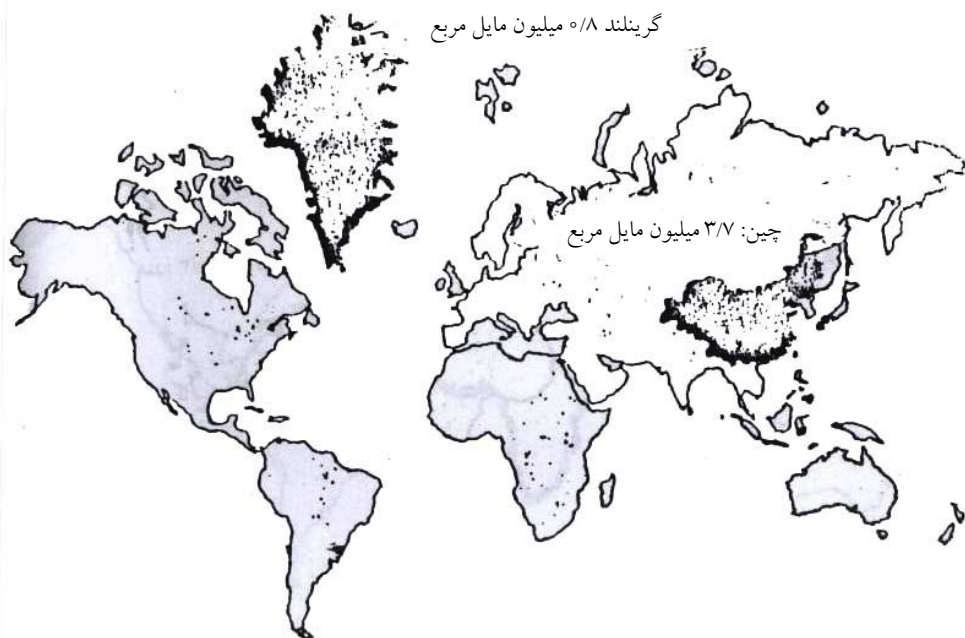
نقشه ۲/۳

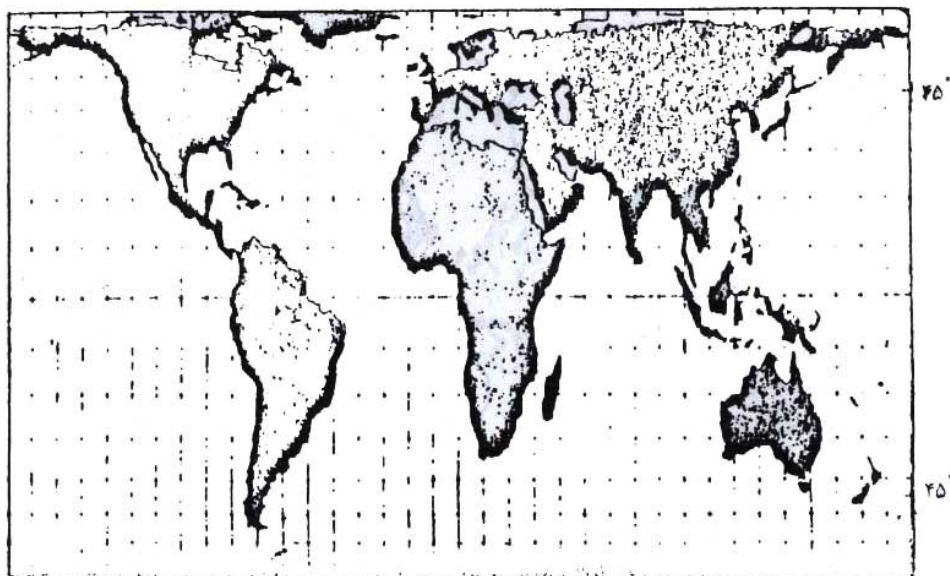
نقشه ۲/۴

نقشه ۲/۵

نقشه ۲/۶

تعریف، نقشه‌های جغرافیایی جهان، شکل دنیای کروی را خراب می‌کند. و یکی از این نقایص بزرگ را می‌توان در نقشه معروف به mercator یافت که کاربرد زیادی در مسافرت‌های دریایی قرون گذشته برای دریانوردان داشته است.

این نقشه توده‌های زمین نزدیک به قطب شمال و جنوب را زیادتر از واقع نشان می‌دهد و زمین‌های نزدیک به خط استوا را بیش از حد معمول و متعارف به هم نزدیک می‌کند. بنابراین کشورهایی مانند مکزیک (که برحسب مایل مربع بزرگتر از آلاسکا است در نقشه کوچکتر نشان داده شده) و آفریقا و آمریکای جنوبی به ترتیب کوچکتر از شوروی و اروپا به نظر می‌رسد. و به طور کلی شمال با ۱۸/۹ میلیون مایل مربع بزرگتر از جنوب با مساحت ۳۸/۶ میلیون مایل مربع به نظر می‌رسد. نقشه معروف به Peter این نقیصه را اصلاح می‌کند.

علاوه بر طبقه‌بندیهای ذهنی یا کلامی کل جهان، واژه‌شناسی جدید در توسعه نیاز به بررسی دارد. واژه توسعه به تنهایی دارای یک تصور و ذهنیت خوش‌بینانه و پیشرفته است. ما فعلاً تا انتهای فصل از بحث توسعه خودداری می‌کنیم ولی مدیریت توسعه نیز متکی به واژه‌های سؤال‌برانگیز است. تصور و ذهنیت خاصی نیز در بعضی از نشریات و خطابه‌های اداری یافت می‌شود. در کلمات آغازین، دایرةالمعارف روشهای مدیریت «زراذخانه» روشهای نوین مدیریت شامل صدها نوع سلاح می‌گردد.^(۸) توسعه‌گرایان، اصطلاح «هدف» را برای افراد و گروههای دریافت‌کننده خدمات و یا خود فرایند مورد نظر بکار می‌برند.

آیا شخص و یا اجتماع، ابزاری است که هدف توسعه‌گرایان قرار می‌گیرد؟ با چه قیمتی؟ مطمئناً نه با اثرات سنگین و زیان‌آور! واژه «ذینفع» به طور وسیعی برای تمایز بین آنهایی که دریافت‌کننده خدمات از آژانسهای توسعه بوده به کار می‌رود، علاوه بر این معنی، این واژه بیانگر اثرات و نتایج مثبت است تا اینکه منفی باشد.

ما نمی‌توانیم فراموش کنیم که مردم پایه و اساس امر توسعه می‌باشند، نه اشیاء و ماشینها. و بدین لحاظ این مردان و زنان هستند که روابط آنها با دولتها و موسسات توسعه که به طور فزاینده‌ای به نام توسعه و انسجام ملی آنها را دربرمی‌گیرد، مورد تحقیق واقع می‌شوند.

نگرشی کوتاه و سریع از طریق داستانها و قوم‌شناسی

اهداف و افراد ذینفع کدامند؟ متون اداری غالباً با عبارات سیاست و بوروکراسی شروع شده و پس از آن مردم یا مشارکت‌کنندگان را مطرح می‌سازد. اغلب توجه و تمرکز از بالا به پایین است به جای اینکه از پایین به بالا باشد. در این کتاب ما با مردم شروع می‌کنیم، مردمی که نهایتاً تاریخ خاص خود را می‌سازند، البته نه لزوماً تحت شرایط و اختیار خود.^(۹) مردان و زنان بازیگران اصلی صحنه توسعه بوده که مدیران توسعه به ناچار با آنها روبرو خواهند شد. در امر اجرایی برنامه‌ها برنامه‌ریزان و مدیران اغلب راجع به مردم مورد بحث، اطلاعات کمی دارند. شاید

به لحاظ گرفتاری کاری و شغلی و یا شاید بدلیل آنکه رفتن به اطراف و حومه شهر برای آنها مشکل باشد. تعاریف مربوط به مشاغل شهری به ندرت نیاز به تماس با شهروندان دارد. در ارائه یک مثال خوب لازم است بگوییم که یکی از کارشناسان این امر در کشور نپال ادعا می کرد «که تمام روستاهای جهان سوم مشابه یکدیگرند».^(۱۰) علیرغم سفارشات مکرر برای فهم و درک فرهنگ، روندی که توسط آن این امر می تواند تحقق یابد، آن چنان که در فصل بعد مورد بررسی قرار خواهند گرفت. کاملاً پیچیده می باشد.

جهت مطالعه واکنش و عکس العمل مردم نسبت به دولتشان یا به عبارت دیگر روابط حکومت و جامعه، مطالب ذیل از نظریات مردم از طریق تحقیقات انجام شده در این زمینه ادبیات و جامعه شناسی تهیه شده است. تصویر طراحی شده به طور وسیعی گوناگون است، لیکن اغلب در شرایط دشوار نوع خاصی از مقاومت و جهش به چشم می خورد. نکته جالب نحوه ای است که دولت و مردم با یکدیگر در ارتباط بوده و با همدیگر مواجه می شوند.

مأموران حکومتی و ساکنین روستاها

یک تحقیق قوم شناسی نسبت به مردم روستای کفا در زامبیا تمرکز بر کشاورزی و مواد خوراکی دارد، تحقیقی که با مرکزیت زندگی مردم آنجا مطابقت دارد.^(۱۱) تماسهای روستاییان با کارکنان توسعه کشاورزی به صورت انتخابی و محدود است. کارکنان زیربط تعداد زارعین را سرشماری می کردند اما این ارقام کاملاً با اطلاعات به دست آمده از جامعه شناسی روستایی به منظور مردم شناسی مغایرت داشت. (ارقام رسمی: ۳۱ زارع شامل ۱۱ زن و ارقام واقعی: ۸۰ زارع و بیش از نصف آنها زن است).

باتوجه به مساحت زیاد محدوده و ناحیه تحت توسعه، به جای اینکه از مزرعه بازدید شود، کشاورزان به کار در اردوگاه توسعه دعوت می شدند و این گونه «خدمات» کشاورزی همراه با اجبار صورت می گرفت.

«معاون جدید رئیس منطقه به مردم نزدیک شده و با گفتن جملاتی مانند شما باید به جلسه بروید، مردم را به انجام خدمات کشاورزی وادار می کرد. معاون جدید می گفت: آنهایی که انتخاب شده اند باید بروند، در غیر این صورت اسم آنها یادداشت و تحویل رئیس شده و محکوم به پرداخت جریمه به دلیل عدم همکاری می شوند.»

تعداد سه نفر از مردم اعزام شدند لیکن گفته شد تعداد زیادتری مورد نیاز می باشد، بدین لحاظ برای اعزام چند نفر نیروی دیگر مراجعت نمودند. مردم می گفتند که این کار درستی نیست که مردم را با زور و اجبار به کار فرستاد.

استراتژیهای مبتنی بر پرهیز از قبول ریسک بخش عمده ای از «اقتصاد اخلاقی روستاییان»

را تشکیل می‌دهد.^(۱۲) براساس گزارش آ.ا.ج. تانی^۱ درحالیکه ساکنین روستا در خط فقر زندگی را سپری می‌کنند، بدین معنی که انگار یک نفر به‌طور دائمی تا گردن در آب ایستاده است و حتی یک موج کوچک می‌تواند این مرد را غرق نماید، مالیاتهای مقطوع براساس نفقات خانواده واقعاً سرسام‌آور و بدون توجه به توانایی پرداخت آن بر آنان تحمیل می‌شود.

همچنان که مردم غرق در بورکراسی می‌شوند، ماشین تکنوکرات‌ها در رابطه با کنترل و جمع‌آوری مالیات از طریق عوامل محلی خود بی‌رحم‌تر می‌شود. در زمانهای گذشته، اکثریت مردان می‌توانستند از طریق روشهای عدم انعکاس کامل میزان داراییهای خود را از مالیات معاف نمایند، اما اکنون مؤسسات مالی و میریزی این آزادی را از بین برده‌اند. فرهنگ عمومی مردم در قالب ترانه‌های محلی بیانگر انزجار مردم در رابطه با روشهای حریصانه و فاسد جمع‌آوری مالیات در ویتنام مستعمره می‌باشد:

«ماموران مالیات همه‌جا را می‌گردند، در خانه و حتی در آشپزخانه. آنها همه سبدها را از کوچک و بزرگ برمی‌دارند. تمام بطریها را خالی می‌کنند از کوچک و بزرگ و از آنهایی که حتی گاومیش آبی یا گله ندارند، داس و کاردهای کهنه می‌دزدند.»
یا ترانه دیگر:

«آه ای بچه‌های عزیز من، این ترانه را به‌خاطر بیاورید که می‌گوید:

آنهایی که در شب دزدی می‌کنند راهزن می‌باشند. و آنهایی که در روز دزدی و چپاول می‌کنند ماموران دولت هستند.»

عباراتی به‌شرح بالا صرفاً مربوط به یک دوره تاریخی گذشته و دور نمی‌باشد. کشور ژئیر فعلی، در رابطه با شهروندان خود به‌عنوان یک رژیم غارتگر معرفی و مشخص شده است.

به‌طوری که تجاری که کالا و مواد غذایی را به بازارهای دور از شهر حمل می‌کردند مشمول سه نوع مالیات می‌شدند. مردم مایلند بدانند که مالیاتهای وصول شده به‌چه مصرفی خواهند رسید. چه پروژه‌هایی از محل این مالیات تامین مالی می‌گردند و آنها با این منابع چه می‌کنند. سرانجام زنان برای حذف مالیاتها با هم بسیج شدند.^(۱۳) در کشور ژئیر و هر جای دیگری در جهان، روستاییان غالباً سعی دارند خود را از پایتخت و مسائل آن دور نگهدارند. در امریکای مرکزی شهروندان که دارای یک حکومت متشکل از نظامیان است، «حکومت نقش یک غارتگر» را برای مردم دارد.^(۱۴)

حتی در حکومتهای طرفدار روستاییان، مردم برای به‌دست آوردن مزایا و منافع بیشتر به‌نام آزادی و خودمختاری از آن استفاده می‌کنند. و چنین موردی در نیکاراگوئه به‌لحاظ ضعف ساندنیستها مصداق داشت. براساس نوشته اسکات.^۲ «مقاومت روزمره کشاورزان و روستاییان»

به این امر هیچگونه توجیهی نداشت که آیا ماشین حکومتی توسط بیگانگان و خارجی‌ان کنترل می‌شود یا خیر، مانند کشور مصر.^(۱۵) حکومت در کار و زندگی کشاورزان روستایی دخالت می‌کند. کشاورزانی که سعی دارند دنبال منافع خود باشند اغلب با سیاستهای دولت باجگیر موافق نمی‌باشند و سعی به کنترل سرنوشت خود از طریق خرابکاری داریم اما آرام مانند ثقلب و جعل اسناد دارند. البته همیشه هم در این کار موفق نمی‌گردند. هرچند که پاسخها و عکس‌العمل مسئولین دولت همیشه یکسان نبوده و متفاوت است، که این امر بستگی به ضعف و قوت سیاست آنها دارد، و اغلب ماموران آنها به دلیل پرهیز از هزینه سنگین اجرای قانون و خفکان شریک جرم می‌باشند.

خدمات دولتی و کارمندان

تجربیات مردم در رابطه با حکومت مرکزی به لحاظ اینکه مردم به صورت انتخابی از خدمات، امکانات آموزشی و بهداشتی دولت بهره می‌جویند، متفاوت می‌باشد. در یک تحقیق به عمل آمده از سوی موسسه مدیریت دولتی هندوستان مشخص شد که میزان دانش و تجربه شهروندان با روستاییان و ارزیابی هریک از ادارات دولتی با هم متفاوت می‌باشد. از تعداد ۷۰۰ نفر مرد انتخاب شده برای تحقیق، حدود ۴۷٪ از سیستم حمل و نقل دهلی شکایت داشته و ناراضی بودند، و ۶۰٪ از خدمات پلیس ناراضی بودند و ۲۰٪ از اوضاع و وضع بهداشت و بهبود و توسعه جامعه شکایت داشتند. تنها اداره مطلوب هندوستان، اداره پست بود که درصد ناراضی آن فقط ۶٪ بود. این پاسخ‌ها انسان را به یاد داستانهای نارایان^۱ در «روزهای مالگودی»^۲ (جنوب هندوستان) می‌اندازد.^(۱۶) در یکی از کتابهایش داستان یک پستی را می‌گوید که به لحاظ سنوات زیاد خدمت، و دوستی که با اکثر ساکنین شهری ناحیه مربوطه خود داشت، نامه‌ها را خیلی دیر به آنها تحویل می‌داد. و در داستانی دیگر، شان و منزلت بالای یک پلیس کم‌اهمیت نشان داده می‌شود.^(۱۷)

خدمات پزشکی و درمانی همیشه به عنوان یکی از بارزترین و ارزشمندترین خدمات به حساب می‌آید مانند واکسیناسیون، سم‌پاشی ضد مالاریا، خدمات کلینیکی و بیمارستانی و امثالهم. برخورد مردم با دولت در رابطه با این گونه خدمات کماکان سرد و محافظه کارانه است تا اینکه رابطه موثری وجود داشته باشد. براساس مطالعه انجام شده از ساکنین آندز^۳ در کشور پرو مشخص شد که خدمات بیمارستانی و زایشگاهی بدون سعی در کاهش تجربیات مرگ‌آور برای مادران باردار در بیمارستانها، می‌تواند وحشتناک باشد.^(۱۸) و براساس اظهار یک شهروند مادران حتی بچه نهم خود را در منزل به دنیا می‌آوردند.

«مسئولین بیمارستان حتی یک ملافه برای پوشاندن خود به شما نمی دهند و از شما مواظبت نمی کنند. حتماً اگر شما در خون خود فروغلطید آنها ملافه ها را عوض نمی کنند، چیزی برای خوردن به شما نمی دهند و پرستاران اوقات خود را در اطافی دیگر به حرف زدن و غیبت کردن می گذرانند. اگر دکتر به سراغ شما بیاید بدون معاینه کردن می باشد و فقط با پرستاران کار دارند و کارشان را از طریق آنها انجام می دهند.»

تا آنجا که به بهداشت خانواده مربوط می شود، برنامه ریزی برای معالجات و خدمات پزشکی شروع می شود، تا معالجات واقعی ادامه می یابد از یک طرف روستاییان مودب شمال هندوستان کارکنان بهداری را فریب می دادند، حتی اگر برای موافقت آنها، مجبور باشند تمام اتاقها را با بسته های قرص که به طور جالبی روی هم انباشته شده است تزیین نمایند.^(۱۹) دیزی^۱ در کتاب نقاش تابلوها، به عنوان کارمند برنامه ریزی و تنظیم خانواده، فردی حرفه ای و کاملاً متعهد را که فداکاریش از میزان نیاز خانوادگی و شخصی تجاوز می کند معرفی می گردد.^(۲۰)

عثمان^۲ سمن یک تراژدی راجع به یک شهروند بی سواد سنگالی می نویسد که یک حواله پول از یکی از بستگان خود در فرانسه دریافت می کند ولی بعداً به خاطر وجود بوروکراسی بسیار پیچیده حواله را به یک نفر که مامور مذاکره (واسطه) بین بخش اداری به تجاری بود باخت. این بحث و گفتگو را بین یک ارباب رجوع و یک کارمند اداره پست در نظر بگیرید که مسئول تهیه و صدور کارت شناسایی است (قابل صدور فقط در زمانی که گواهی تولد وجود ندارد، برای تاریخ تولدی که در مورد آن اطمینان نداشت):

«آنها هردو به یکدیگر نگاه کردند. ارباب رجوع آقای زنگ فکر کرد دارد تحقیر می شود و نگاه تحقیر شده را در چشמהای مامور اداره پست مشاهده می کرد. سپس با عرق شرم و حقارت بیرون آمد، درد شدیدی در تمام وجود خود احساس می کرد. اما چیزی نگفت و سپس این جمله معروف شهروندان داکار را به یاد آورد که می گوید: هرگز یک کارمند اداره را عصبانی و اذیت نکن زیرا که وی دارای قدرت زیادی است.»^(۲۱)

مصر هم سهم خود را در ارائه داستانهای بوروکراتها ایفاء نموده است، از جاه طلبی های کورکورانه آنها تا عدالت احمقانه در میان انبوه مقررات دست و پاگیر اداری.^(۲۲)

«حمایت» حکومتی

در زندگی روستایی هندوستان، مردم برای قبول ریسک و تقسیم کار فقط به وابستگان و نزدیکان فامیلی خود اتکاء دارند و دولت در این زمینه نقشی ندارد و خیلی محتاطانه با دولت برخورد می شود.

«آنها به دنیای خارج اعتماد نمی‌کنند، و به یکدیگر مظنون هستند. زندگی آنها تحت فشار و ترس واقع شده است. آنها از مامورین وصول اجاره می‌ترسند. از افراد پلیس می‌ترسند، و از هرکسی که قصد مسلط شدن بر آنها را داشته باشند می‌ترسند، و نیز از طلبکاران خود.»^(۲۳)

لیکن دولت‌ها بعضی اوقات خود را موافق با اکثریت جامعه نشان می‌دهند تا طرفدار واقعی تاجران و سرمایه‌داران عمده. در این مورد می‌توان محکوم نمودن سوءاستفاده‌های فیزیکی یا مالی سرمایه‌داران را مثال زد.

به هر حال مردم از نحوه تفاوت شیوه طرفداری و حمایت از گروه‌های خاص نژادی و قومی در جامعه با اطلاع هستند. در داستانها می‌خوانیم که بوئرها^۱، آفریقایی‌ها را تهدید می‌کردند و حیوانات و زمین و مزارع آنها را می‌گرفتند و شعارشان این بود که «در رابطه با قانون سفیدپوستان باید عاقل بود.» مرد فقیر در مانده در رابطه با عدم تقبل بدهی خود به ماکوم تعداد ۲۰ کیسه از ۳۳۰ کیسه ذرت خود را تحویل داد. و در این رابطه یک قاضی وابسته به دوستان مبلغ مسیحی در لستو^۲ موضوع را به دادگاه محلی برای رسیدگی احاله کرد. دادستان به نفع آقای ماکوم رای داد اما از ترس خشم کشاورزان مجبور به فرار از محل زندگی خود شد.^(۲۴)

بعضی از مردم حتی سعی در اعمال قانون در حد روزنامه و کتاب را ندارند. خانم ربکا کالیندیل^۳ تانزانایی در رابطه با تجربیات خود از روابط زناشویی، «بردگی زنان» و «استعمار مردان» را مورد بحث قرار می‌دهد. وی از تجاوز فیزیکی حتی مرگ و قتل بحث می‌کند و زمانی که سؤال می‌شود که چرا به دادگاه شکایت نمی‌کنید، او پاسخ می‌دهد چرا به دادگاه شکایت کنم؟ آیا رئیس دادگاه یک زن است؟ شما می‌خواهید شکایت من را به یک مرد بکنید؟ نهایتاً مارجوری موبیلنی^۴ نتیجه می‌گیرد که این خانم هیچگونه اعتقادی در رابطه با سیستم‌های دادگاه ندارد.^(۲۵) با وجود این در جای دیگری از تانزانیا، گروه دیگری از زنان موسوم به یوماجا که قصد تأسیس یک فروشگاه برای کسب درآمد در رقابت با تنها دکاندار مرد در آن شهر را داشتند موضوع را برای اظهار نظر به بالاترین سطح حزب ارجاع دادند. حزب با دادن رأی به نفع آنان سازگاری با ایدئولوژی رسمی را نشان داد.^(۲۶)

ساختار و ایدئولوژی سیاسی می‌تواند در کار و زندگی آنها موثر باشند. و حتی می‌توانند در بعضی از ایالتها اقدام به تأمین یک پوشش ایمنی کامل نمایند.

مصاحبه‌های انجام‌شده با گروهی از کشاورزان روستایی در دهکده‌های شمال چین بیانگر تضاد شدید بین جامعه‌ای است که در دوران انقلاب گذشته از طریق جنگ داخلی و شرایط تجاری و بازرگانی نابرابر به وجود آمده است. دورانهای گذشته شاهد فروش اطفال، قحطی و بدبختی بود که جای خود را به کار دسته‌جمعی، ثبات و حداقل تأمین در زمینه آموزش و

1. Boers

2. Lesotho

3. Rebeka Kalindile

4. Marjorie Mbilinyi